

**БАГАТОВЕКТОРНИЙ ПІДХІД ДО РЕСТАВРАЦІЇ
СТАРОДРУКІВ (на прикладі Біблії Леополіти 1575 р.
з фонду Львівської національної наукової бібліотеки України
імені В. Стефаника)**

Ірина Пігель

*молодший науковий співробітник відділу рідкісної книги
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Марія Розумна

*провідний художник-реставратор відділу реставрації та консервації
рідкісних видань
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Висвітлено бінарний підхід до реставрації стародрукованих видань, який передбачає мінімальні втручання у структуру раритетів з максимальним збереженням усіх складових кодексів.

***Ключові слова:** Біблія Леополіти, стан збереження, консервація, реставрація.*

The article covers the binary approach to the restoration of the early printed publications, which involves minimal interference with the structure of the old printed books with maximum preservation of all constituent.

***Keywords:** Biblical Leopoliti, state of preservation, conservation, restoration.*

Освещен бинарный подход к реставрации старопечатных изданий, предусматривающий минимальные вмешательства в строение раритетов с максимальным сохранением всех составляющих кодексов.

***Ключевые слова:** Библия Леополиты, состояние сохранности, консервация, реставрация.*

У відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника зберігається унікальна колекція Біблій. Біблія стала першою книгою великого обсягу, яку визнав за необхідне видати Й. Гутенберг. Від часу видання його знаменитої 42-рядкової Біблії (1458 р.) лише до 1500 р. надруковано 81 латинське видання Біблії без коментарів, 13 видань з коментарями, 15 німецьких (починаючи з 1466 р.), італійських (з 1470 р.), 2 чеські (з 1488 р.) тощо.

© Пігель І., 2017

© Розумна М., 2017

У XVI ст. виходить низка видань з текстом кількома мовами. У ЛННБ України ім. В. Стефаника — це видання XV–XIX ст. з книгозбірень Баворовських, Павліковських, Оссолінських, А. Петрушевича та інших латинською, англійською, німецькою, французькою, польською, грецькою, чеською, сербською та двомовні видання. Книги багато оздоблені: титульні аркуші виконано двоколірним друком, гравюри частково розфарбовані. Оправи різноманітні: дерев'яна дошка обтягнута коричневою шкірою з блінтовим тисненням геометрично-рослинного орнаменту, з металічними застілками (Біблія 1493 р. № СТ 14.122), дерев'яна дошка у пергаменті з тисненням і застілками (Біблія 1534 р. № СТ 21.248), дерев'яна дошка у шкірі з золотим тисненням із застілками (Біблія 1713 р. № СТ 15.984). Серед цієї великої колекції Біблій є видання (1561 р. № СТ 50.773; 1575 р. № СТ 33.239, № СТ 5.863; 1577 р. № СТ 20.703), друківані готикою, які відомі під назвою Біблія Леополіти. Це перший переклад Святого Письма з латинської мови польською, який вийшов у Краківській друкарні Миколи Шарффенберга на замовлення польських католиків.

Яна Ніча Леополіту* [4] (львів'янина, від латинської назви Львова Леополіс) деякі дослідники вважають редактором перекладу,

* **Леополіта Ян**, *Ян Ніч*, відомий як *Нікіус*, *Каспрович* (1523–1572) — професор богослов'я Краківської академії, проповідник, перекладач і редактор католицького перекладу Біблії польською (так звана Леополітська або Шарффенбергська Біблія). Походив з краківської родини Нічів, які оселилися у Львові в XV ст. У 1538 р. вступив до Краківського університету як *Ян*, син *Каспра Ніч із Львова*, але згодом рідко використовував своє прізвище. Мав хорошу філологічну підготовку; цікавився гуманітарними науками. У 1545 р. став ректором парафіяльної школи Божого Тіла у Казимежі. Тоді почав викладати на філософському факультеті. Двічі був деканом факультету (в 1555 і 1559 рр.). У 1560 р. Ян Ніч прийняв священство і того ж року перейшов на теологічний факультет. 1569 р. отримав найвищу в університетській ієрархії ступінь доктора і професора богослов'я. Він поєднав роботу викладача з великою проповідницькою діяльністю. 1559 р. став каноніком Святої колегії Флоріана. 1567 р. був префектом у костелі Св. Єжи на Вавелю та отримав парафію в Прошовіцах. Леополіта у церковних колах був широко визнаним біблійником і богословом. Ввійшов до історії польської літератури як коректор, редактор і видавець перекладу Біблії, надрукованої в 1561 р. з ініціативи та зусиллями Миколи Шарффенберга.

інші — самостійним перекладачем. Й. Мучковський* [5; 7, s. 502-503] довів, що Ян Ніч, син Каспра, народився у Львові 1523 р. Був професором теології Ягеллонського університету. Добрі знання івриту, латинської і грецької мов значною мірою полегшили йому роботу над виправленням перекладу Святого Письма. Причому він користувався Вульгатою**, а у більш складних місцях грецьким текстом. Цей переклад досить тісно достосований до тексту Вульгати, однак з літературного погляду набагато досконаліший від попередніх. Переклад Нового і Старого Заповітів польською мовою вийшов у друкарні М. Шарффенберга*** [2, s. 240-241] і має назву: *Biblia, to jest Księgi Starego i Nowego Zakonu na polski język z pilnością według łacińskiej Biblii od Kościoła krześcijanskiego powszechnego przyjętej nowo wyłożona. W druk. Szarffenbergów, 1561.* Книга набула популярності, тому у 1575 р. друкують друге видання, а у 1577 р. ще й третє, із зміненим титульним аркушем.

Микола Шарффенберг [6, s. 1496] був представником великої родини польських книговидавців, друкарів, дереворитників німецького походження (Марк, Микола, Ян, Станіслав, Матвій, Ієронім, Криспін та інші). Микола (1519–1606) — син Марка Шарффенберга й Агнешки з родини Живіцких, навчався у Краківській академії, а друкарства вчився у батька (XV ст. — 1545 р.), після смерті якого, разом з братом Станіславом, працював у батьківській друкарні, а з 1565 р. самостійно. За 1565–1606 рр. він видрукував 181 видання на 3 415 аркушах (120 назв польською, 54 латинською і 6 німецькою). Друкував правові та урядові документи; історичні хроніки; літературу духовного змісту; праці С. Карнковського, М. Кромера, І. Поводовського, Я. Вуйка, а також славнозвісну Біблію Леополіти. Про визнання його високої фаховості свідчить той факт, що у 1577 р., за підтримки Яна Замойського, став друкарем короля Стефана Баторого.

За цей привілей Микола повинен був утримувати друкарню на колесах, яка супроводжувала короля у подорожах і військових

* **Мучковський Йосип** (1795–1858) — професор Ягеллонського університету, автор багатьох наукових праць і підручників.

** *Вульгата* — латинський переклад Біблії з IV ст. який здійснив святий Ієронім зі Стридону.

*** **Шарффенберг Марк** (XV–1546) — друкар і продавець книг у Краківі. Друкарню відкрив у 1545 р., власник двох паперових фабрик та інтролігаторського закладу.

діях. Відомо, що за 1577–1582 рр. у ній побачили світ 20 видань. М. Шарффенберг був також відомим книгознавцем і продавав свої книги на ярмарках у Кракові, Любліні, Львові, Вільнюсі, Познані, Франкфурті-на-Майні і в Лейпцигу. Його видання мали досконале графічне оформлення. У Біблії Яна Ніча Леополіти знаходимо дереворити з ініціалами С. S., що належать Криспіну Шарффенбергу (близько 1520–1576)* [3, s. 2263], дереворитнику, книгознавцю і друкарю. У 1537 р. Криспін навчався друкарства у Матвія Шарффенберга. У 1551 р. він купив друкарню в А. Вінклера і поселився у Вроцлаві. Його дереворити, підписані криптонімом С. S., знаходимо також у виданні «Zywota Pana Jezusa Krysta» в перекладі Б. Опеція; в Новому Заповіті 1556 р.

Дослідник українського книгодрукування І. Огієнко згадує краківського друкаря М. Шарффенберга як засновника першої польської друкарні на українських теренах, у Львові в 1578 р. [1, с. 396].

Два примірники Біблії Леополіти, Шарффенберга 1575 р. (№ СТ 5.863 та № СТ 33.239), які надійшли на реставрацію, надруковані готичним шрифтом на ганчірковому папері світло-охристого кольору, форматом 2°, обсягом 1 168 сторінок: 916 Старого Заповіту і 252 Нового Заповіту. Книгу оздоблено 284 дереворитами. Титульний аркуш виконано червоною і чорною фарбами. Маргінальні записи на форзацах і аркушах стародруків не мають історичної цінності. На початку викладено короткий зміст книги і кожного розділу, які подано івритом, грецькою, латинською, польською і чеською мовами. Псалми мають короткий виклад в алегоричному стилі, чим нагадують Псалтир В. Врубля. У кінці додано список проповідей і Євангелій на всі неділі і свята. Стан збереження обох книг різний.

Кожна пам'ятка писемності чи друку, яка надходить на реставрацію, потребує детального вивчення історії її створення, здійснення повного комплексу досліджень стану збереження, що дає змогу правильно підібрати програму виконання реставраційних процесів, а також при мінімальному втручанні максимально відновити автентичність реставрованих об'єктів.

---

* **Шарффенберг Криспін** — дереворитник, друкар, син Яна Шарффенберга. У 1553–1576 рр. — власник незалежної друкарні.

Перший примірник стародруку (№ СТ 5.863) зберігся добре: шкіряна оправа, дерев'яні дошки, фрагменти застібок, незначні втрати аркушів, розриви, плями від воску і бруду, кутики затерті пальцями. Дослідивши зовнішній вигляд об'єкта, ми встановили, що оправа не автентична, її можна датувати XVII або XVIII ст., а заклейки на аркушах свідчать про давню реставрацію стародруку.

Крім візуального вивчення книги, здійснено комплекс лабораторних досліджень:

- тести на кислотність паперу (рН нейтральне);
- текучість фарб та чорнила маргінальних записів (стійкі до води та органічних розчинників);
- мікологічні дослідження (виявлено наявність нежиттєздатного міцелію та спор грибів);
- ентомологічні дослідження (личинок та імаго комах не виявлено);
- визначено товщину паперу (0,5-0,7 мм).

На основі цих досліджень було складено програму здійснення консерваційно-реставраційних процесів, які виконувалися без розшивання книжкового блоку:

1. Дезінфекційна обробка (оправу, форзаци, аркуші почищено спиртовим розчином).
2. Механічне очищення (книжковий блок та оправу очищено від бруду і пороху: пензликом, скальпелем, ватним тампоном, крихтою гумки).
3. Усунення пошкоджень (розриви, тріщини на аркушах зміцнено рівномічним японським папером (тонким прозорим папером 9 г/м²).
4. Заповнення втрат на аркушах (реставраційним папером, який відповідав оригінальному за товщиною і кольором).
5. Жирування та пом'якшення шкіряної оправы (пастою на основі рідкого парафіну).

Другий примірник Біблії (№ СТ 33.239) зберігся значно гірше: оправа втрачена, зошити блоку у корінцевій частині роз'єднані, пагінація аркушів не збережена. Щоб встановити чітку послідовність у розміщенні аркушів Біблії, ми звірили два примірники, і виявили значні втрати аркушів на початку та вкінці книги. На збережених аркушах великі розриви, тріщини різної довжини як посередині

(на згинах) так і по центру і краях. Сторінки дуже забруднені, наявні плями різного походження: від затікання, чорнильні, іржі, жирні плями від пальців, від воску, пігментні плями як результат життєдіяльності мікроміцетів.

Для повернення стародруку експлуатаційних властивостей виконано низку необхідних реставраційно-консерваційних заходів:

1. Усунено залишки шнурів, клею, старої реставрації.
2. Поетапно демонтовано книжковий блок (на корінець нанесено розчин метилцелюлози (2%), скальпелем ретельно очищено корінець від залишків клею і шнурів, розбрушуровано зошити).
3. Аркуші акуратно почищено гумовою крихтою, сліди екскрементів комах видалено тонким очним скальпелем.
4. Папір промито від багатоговікового бруду і пилу.
5. Покращено міцність паперу (використано 2 % розчин метилцелюлози).
6. Зміцнено розриви (заклеєно японським рівноміцним папером за допомогою борошняного клею).
7. Заповнено лакуни (втрати матеріальної основи доповнено реставраційним папером за міцністю, відтінком і якістю, близькими до оригінального).

Відтак аркуші відпресовано, сфальцовано, складено та зібрано в зошити і зшити в блок лляними нитками. Каптали, подібні до оригінальних, сплетено у дві нитки та прикріплено до блоку. Приклеєно слизуру. Враховуючи те, що в першому примірнику оправа не автентична, вирішено виготовити футляр для кращого збереження книги.

Дотримуючись традиції збереження автентичності пам'яток, здійснено комплекс досліджень і консерваційно-реставраційних заходів для покращення експлуатаційних властивостей стародруків. Оскільки реставровані об'єкти мали різний стан збереження, то й підхід до кожного з них був індивідуальний. Максимально збережена Біблія Леополіти Шарффенберга стала доступною для дослідників.

1. *Огієнко І. І.* Історія українського друкарства / *І. І. Огієнко*. — Київ : Либідь, 1994. — 446 с.
2. *Bandtkie J.* Historia drukarń krakowskich od zaprowadzenia druków do tego Miasta az do Czasów naszych / *Bandtkie J.* — Kraków, druk. Mateckiego. — 1815. — Т. 3. — 504 s.

3. Encyklopedia wiedzy o książce. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971. — 2874 s.
4. Jan Leopolita (młodszy) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Leopolita_\(młodszy\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Leopolita_(młodszy)). — Назва з екрана. — Дата перегляду: 26 жовт. 2017 р.
5. Józef Muczkowski [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Muczkowski. — Назва з екрана. — Дата перегляду: 26 жовт. 2017 р.
6. Słownik biograficzny historii Polski. — Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2005. — Т. 2. — 1768 s.
7. Wielkopolski Słownik Biograficzny / red.: Antoni Gąsiorowski, Jerzy Topolski. — Warszawa ; Poznań : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981. — 890 s.

ДОСЛІДНИЦЬКІ РОЗВІДКИ ПІД ЧАС РЕСТАВРАЦІЇ ГЕОГРАФІЧНОГО АТЛАСУ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ З ФОНДУ ЛЬВІВСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. СТЕФАНИКА

Леся Дзендзелюк

*завідувач відділу реставрації та консервації рідкісних видань
ЛННБ України ім. В. Стефаніка*

Любов Льода

*молодший науковий співробітник відділу рідкісної книги
ЛННБ України ім. В. Стефаніка*

Атрибутовано географічний атлас, виданий у Відні в друкарні Транквілло Молло. Розглянуто характерні особливості пам'ятки, здійснено порівняльний аналіз з іншими примірниками видання.

Ключові слова: *географічний атлас, Транквілло Молло, Йозеф Дірвальдт, мідьорит, шрифти для карт.*

© Дзендзелюк Л., 2017

© Льода Л., 2017